

**BAXSHILAR IJODI ORQALI O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK
RUHIDA TARBIYALASH**

Olimov Shodmonjon Ubaydulla o'g'li
Osiyo xalqaro universiteti 2 kurs magistri

**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 11.05.2026

Revised: 12.05.2026

Accepted: 13.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*baxshi,
vatanparvarlik
tarbiyasi, milliy epos,
dostonlar, folklor
pedagogikasi, milliy
o'zlikni anglash,
qahramonlik an'analari,
ta'lim jarayoni.*

Ushbu maqolada baxshilar ijodining o'quvchilar tarbiyasidagi o'rni, xususan vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish jarayonidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Baxshichilik san'ati o'zbek xalqining ko'p asrlik ruhiy xazinasi sifatida ta'lim jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlari va uning tarbiyaviy salohiyati adabiyotlar tahlili hamda shaxsiy pedagogik tahlil asosida yoritiladi. Maqolada milliy qahramonlik eposi, doston va termalarning yoshlar ongiga ta'siri, ularning milliy o'zlikni anglash va vatanga sadoqat ruhini rivojlantirishdagi roli ko'rib chiqiladi.

Kirish

O'zbek xalqi tarixan o'zining boy madaniy merosi, og'zaki ijod an'analari va badiiy-ma'naviy qadriyatlarini bilan ajralib turgan. Ushbu merosning eng muhim tarkibiy qismi sifatida baxshilar ijodi dostonchilik, termachi va o'zan san'ati asrlar davomida xalqning ma'naviy oziq-ovqati bo'lib kelgan. Baxshi so'zning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosida shunchaki ijrochi emas, balki xalq hikmatining saqlachisi, milliy qahramon obrazlarining jonlantiruvchisi va jamoat axloqining muhofizchisidir. Shu bois baxshilar ijodining o'quvchilar tarbiyasiga ta'sirini o'rganish bugungi kunda nafaqat folkloristik, balki pedagogik nuqtai nazardan ham dolzarb masala hisoblanadi [1: 12]. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy ma'naviyat va

vatanparvarlik tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2026-yilda qabul qilingan "Yangi O'zbekiston yoshlari — 2030" konsepsiyasi va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri yoshlarni milliy ruh, vatanga muhabbat va yurt himoyasiga tayyorlash vazifalarini davlat siyosatining markaziga olib chiqdi. Bunday sharoitda baxshilar ijodini ta'lim tizimiga integratsiya qilish masalasi yanada keng ko'lamli tus olmoqda [2: 45]. Dostonlardagi qahramonlik motivlari, vatanparvarlik obrazlari va milliy qadriyatlar sistemasi bularning barchasi nafaqat san'at hodisasi, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham qayta baholanishi zarur.

Baxshichilik an'anasi O'zbekiston, Qoraqalpog'iston, Tojikiston va boshqa Markaziy Osiyo hududlarida saqlanib qolgan noyob ijro shaklini ifodalaydi. "Alpomish", "Manas", "Go'ro'g'li" kabi dostonlar millionlab kishilarning ruhiy dunyosini shakllantirgan. Bu asarlar faqat badiiy hodisa sifatida emas, balki milliy xotira, tarixiy o'zlik va jamoaviy axloqiy kod sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Maktab ta'limi tizimida ushbu asarlarning yetarli darajada o'rganilmasligi va ijro san'atining ham nazariy, ham amaliy jihatdan etarlicha e'tiborga olinmasligi bugungi pedagogikaning muhim kamchiligi sifatida ko'rib chiqilishi lozim [3: 78].

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Ushbu tadqiqot tahliliy-nazariy yondashuv asosida amalga oshirilgan bo'lib, folklor pedagogikasi, madaniy antropologiya va ta'lim nazariyasiga oid ilmiy adabiyotlar kompleks o'rganilgan. Metodologik asos sifatida adabiy-tarixiy tahlil, qiyosiy-tipologik tahlil va pedagogik kontekstual tahlil usullaridan foydalanilgan. O'zbek folkloristikasida baxshichilik san'atining o'rganilishi katta an'anaga ega. Hodi Zarif va Mansur Afzalovlarning "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi" asari ushbu sohadagi fundamental ilmiy manba hisoblanadi [4: 134]. Ular baxshi ijodini uning ijtimoiy funksiyalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqib, dostonlarning jamoat tarbiyasi va axloqiy normalarni saqlashdagi rolini alohida ta'kidlaydilar. Mazkur tadqiqotchilar fikricha, baxshi yolg'iz ijrochi emas, balki qabilaning ma'naviy rahnamosi bo'lgan; uning kuylayotgan qahramonlari tafakkurida muayyan ijtimoiy ideallar mujassamlashtirilgan

Rossiya folkloristikasida va pedagogik fanda xalq og'zaki ijodining tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish keng ko'lamda amalga oshirilgan. Konstantin Dmitrievich Ushinskiy "Tarbiyaning insoniyatga umumiy va rus milliy tarbiyasiga nisbati to'g'risida" asarida xalq og'zaki ijodini milliy xarakter va vatanparvarlik ruhini shakllantirishning asosiy omillaridan biri sifatida tavsiflaydi [5: 29]. Ushinskiy ta'kidlaganidek, xalq yaratgan badiiy asarlar milliy ruhning to'liq ifodasidir va ularni maktab ta'limiga qo'shmaslik milliy tarbiyaning ildizlaridan uzilishi

bilan tengdir. Bu fikr O'zbekiston sharoitiga ham to'la qo'llanilishi mumkin, chunki baxshilar ijodi o'zbek xalq pedagogikasining yuragi hisoblanadi.

Xalqaro ilmiy doirada qahramonlik eposining tarbiyaviy rolini o'rganish keng qamrovli tadqiqotlar orqali amalga oshirilgan. Amerikalik olim Albert Beytesning "Og'zaki an'ana bo'yicha qo'shiqchi" asarida og'zaki epik ijroning kognitiv va sotsializatsion funksiyalari atroflicha tahlil etilgan [6: 56]. Beyts formula nazariyasi doirasida ishlashning o'zi tasodifiy ijod emas, balki avlodan-avlodga o'tib kelgan kodlashtirilgan bilimlar tizimining jonlantirilishi ekanligini isbotlaydi. Shu nuqtai nazardan qaralsa, baxshining ijrosi bu milliy xotira saqlanishining jonli mexanizmi bo'lib, tinglovchi o'quvchi uchun o'z millatining tarixiy tajribasini his etish imkonini yaratadi.

O'zbekiston pedagogi va olimi Qodir Raximovning tadqiqotlarida xalq og'zaki ijodini maktab dasturiga integratsiya qilishning didaktik tamoyillari ishlab chiqilgan [7: 89]. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, folklor materiallarini ta'limga kiritish o'quvchilarning milliy o'zlikni anglashiga ijobiy ta'sir etadi va ularning qiymat orientatsiyalarini milliy yo'nalishda shakllantiradi. Ayni paytda, Raximov folklor tekstlarini mexanik yod oldirish bilan ularning mazmunini tushuntirib o'rgatish o'rtasidagi sifat farqiga e'tibor qaratadi ikkinchi yondashuv ta'limning tarbiyaviy ta'sirini sezilarli darajada oshiradi.

Milliy qahramonlik obrazlarining psixologik ta'sirini o'rganishda Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga murojaat etish maqsadga muvofiqdir [8: 23]. Bandura fikricha, shaxs xulq-atvorini shakllantiruvchi eng kuchli mexanizm bu obraz bilan identifikatsiya qilish va modellashtirishdir. Dostonlardagi qahramonlar Alpomish, Go'ro'g'li, Ravshan o'quvchi uchun o'ziga xos me'yoriy shaxsiyatlar, ya'ni qanday bo'lish kerakligi haqidagi ideal namunalar bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayon ong osti darajasida ham, ong darajasida ham sodir bo'lishi mumkin, ammo ikki holda ham qahramonlik me'yorlariga intilish shakllanadi.

Markaziy Osiyo xalqlarining qahramonlik eposi tadqiqotchisi Verner Dörfening ishlarida "Go'ro'g'li" dostonlar sikli tahlil etilgan bo'lib, unda vatanparvarlik motivlarining epik tuzilmadagi o'rnini aniqlab berilgan [9: 112]. Dörfer ta'kidlashicha, Go'ro'g'li obrazining markaziy xususiyati u doimo o'z yurtini, xalqini va oilasini himoya qiluvchi qahramon sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu obraz turli variatsiyalarda bo'lsa-da, ushbu invariant sifat mudom saqlanib qoladi, bu esa vatanparvarlikni epik ongning fundamental kategoriyasi sifatida belgilaydi.

Murod Muhammadjonov va Bahodir Sobirovning "Alpomish milliy qahramonlik ramzi" monografiyasida dostonning ma'naviy-axloqiy sistemasi va uning tarbiyaviy imkoniyatlari

keng ko‘lamda tahlil etilgan [10: 67]. Mualliflar ta’kidlashicha, Alpomish obrazi faqat harbiy qahramonlik ramzi emas, balki sabr-toqat, sadoqat, donishmandlik va yurtga muhabbatni mujassamlashtirgani uchun ham tarbiyaviy kuchga ega. Asardagi vatanparvarlik motivlari quruq deklarativlikdan uzoq ular voqealar dinamikasiga organik singib ketgan va o‘quvchi tomonidan hissiy-estetik idrok etish orqali o‘zlashtiriladi.

Natijalar va muhokama

Adabiyotlar tahlili asosida quyidagi ilmiy muhim xulosalar shakllantirildi va tahlil qilindi. Birinchi va eng asosiy natija shuki, baxshilar ijodi vatanparvarlik tarbiyasining barcha tarkibiy elementlarini o‘z ichiga oladi: kognitiv (vatanparvarlik tushunchalarini o‘rganish), affektiv (milliy qahramonlarga hissiy yaqinlik) va xulq-atvor (qahramonlikka taqlid qilish istagini shakllantirish) komponentlar baxshi dostonlari orqali bir vaqtda ta’sir o‘tkazilishi mumkin bo‘lgan yagona estetik shaklda birlashtirilgan [1: 18]. Bu esa baxshichilik san'atini pedagogik vosita sifatida boshqa shakllardan ancha ustun qo‘yadi, chunki u tarbiyaning uchta muhim kanalini bir vaqtda ishga soladi.

Dostonlardagi vatanparvarlik motivlarini tahlil qilish uchun "Alpomish" eposiga murojaat etish o‘rinlidir. Mazkur doston nafaqat qahramonlik va vatanmuddaolik motivlarini aks ettiradi, balki yurtni tark etmaslik, unga qaytish va dushman qo‘lidan ozod etish kabi eng muhim vatanparvarlik harakatlarini poetik usul bilan ifodalaydi. Alpomishning yurt uchun o‘n olti yillik asirlikka bardosh berishi va Barchinoyga sadoqatini saqlashi bu faqat shaxsiy qahramonlik emas, balki milliy irodaning ramzidir [10: 70]. O‘quvchi uchun ushbu motiv vatanga sadoqat individual manfaatdan yuqori turishi kerak degan axloqiy normani hissiy idrok etish orqali o‘rganishning beqiyos imkonidir.

Baxshi ijodining pedagogik kuchi uning estetik ta’siri bilan uzviy bog‘liq. Baxshi ijrosi bu faqat matn emas; u musiqa, ohang, imo-ishora, nutq tezligi va tinglovchi bilan jonli muloqotning yaxlit sintezidan tashkil topgan [6: 61]. Bu estetik muhit o‘quvchining emotsional qabul qilishini kuchaytiradi va matnning ma’nosini to‘g‘ridan-to‘g‘ri anglash bilan bir qatorda, hissiy-estetik darajada ham o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Pedagogikada bu hodisa "estetik rezonans" deb atalib, uning ta’sirida shaxsda barqaror qiymat yo‘nalishlari shakllanadi bu esa oddiy axborot uzatishga qaraganda ancha samaraliroqdir. Go‘ro‘g‘li dostonlar sikli vatanparvarlik tarbiyasida alohida o‘rin egallaydi. Go‘ro‘g‘li yurtning qo‘riqlovchisi va adolatning himoyachisi sifatida har doim tashqi tahdidlarga qarshi turadi. Uning Jambul ideal yurt obrazi esa tinglovchi ongida ideallashtirilib tasavvur qilinuvchi vatan obrazini yaratadi [9: 117].

"Manas" eposini qisman O'zbekistonda ham ijro etiladigan va baxshichilik an'anasi bilan bog'liq bo'lgan ulkan epik asarni vatanparvarlik tarbiyasida foydalanish masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Manas obrazi Markaziy Osiyo xalqlarining birligi va vatan muddaoligining umumiy timsoli sifatida nafaqat qirg'iz, balki qo'shni xalqlar tarbiyasida ham qo'llaniladi [4: 142]. Ushbu mintaqaviy miqyos baxshilar ijodining tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi u milliy vatanparvarlik bilan birga mintaqaviy hamjihatlikni ham shakllantirishi mumkin.

Ta'lim tizimiga integratsiya masalasida adabiyotlar tahlili bir necha muhim jihatni yoritib beradi. Birinchidan, baxshi ijodini faqat adabiyot darsida o'rganish bilan cheklab qo'yish uning tarbiyaviy salohiyatini toraytiradi; uni tarix, san'at va milliy ma'naviyat fanlari bilan uyg'unlikda o'rgatish tarbiyaviy samara berishini ko'rsatadi [7: 94]. Ikkinchidan, baxshining jonli ijrosini maktab hayotiga kiritish kontserlar, anjumanlar, "Baxshilik maktabi" kabi seksiyalar tashkil etish ta'sirni matn o'rganishdan farqli tarzda butun boshli estetik tajribaga aylantiradi. Ushinskiyning tarbiyaning milliy asosga qurilishi to'g'risidagi talabi shu orqali amaliy amalga oshiriladi [5: 34].

Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi kontekstida dostonlardagi qahramon obrazlarining tarbiyaviy funksiyasini yanada chuqur tushunish mumkin [8: 28]. Alpomish, Go'ro'g'li, Ravshan kabi qahramonlar nafaqat tarixiy shaxslar emas ular o'quvchi uchun rol modellari, ya'ni qanday insoniy fazilatlarga ega bo'lish kerakligi haqidagi ideallardir. Bu ideallar quruq nasihatlar emas, balki jozibali badiiy syujet va baxshining his-hayajonli ijrosi orqali etkaziladi. Natijada o'quvchida "men ham bunday bo'lishni istayman" degan ichki motiv shakllanadi, bu esa Bandura ta'riflaganidek, tashqi ta'sirga emas, balki ichki istakka asoslanuvchi eng samarali o'rganish shaklini ifodalaydi.

Baxshilar ijodida ayolning yurt himoyasidagi roli ham tarbiyaviy jihatdan muhim. Ko'plab dostonlarda qahramonning onasi, sevgilisi yoki rafiqasi yurt uchun kurashga ilhomlantiruvchi kuch sifatida tasvirlangan. Bu motivning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, vatanparvarlik nafaqat "erkaklar vazifasi" sifatida emas, balki butun xalqning umumiy qadriyati sifatida shakllantiriladi [10: 74]. Shunisi ham muhimki, baxshilar ijodining vatanparvarlik tarbiyasidagi roli zamon bilan birga o'zgarmaydi, chunki eposlar tarixiy voqelikni qayta bayon qilmaydi ular milliy qadriyatlarni poetik shaklda ifodalaydi. Shu bois ular turli davr o'quvchilari uchun dolzarb bo'lib qoladi [3: 82]. Bugungi globallashuv sharoitida, milliy o'zlikni saqlash muammosi ayniqsa keskin tus olgan davrda, baxshilar ijodini pedagogik amaliyotga tatbiq etish va unga yangi ilmiy-uslubiy talqin berish alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Baxshilar ijodining o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi roli ilmiy jihatdan asosli va pedagogik jihatdan salohiyatli ekanligini ushbu maqolada ko'rib chiqilgan adabiyotlar va tahlil to'liq tasdiqlaydi. Eposlarning estetik kuchi, qahramonlik obrazlarining psixologik ta'siri, og'zaki ijroning hissiy kuchaytiruvchanlik xususiyati va milliy o'zlikni anglashni shakllantirish imkoniyati bularning barchasi baxshichilik san'atini zamonaviy pedagogikaning qimmatli resursi qiladi. Ushbu resursdan to'liq va maqsadli foydalanish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolishi lozim. Adabiyotlar tahlili asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirilgan. Baxshi ijodini ta'lim tizimiga integratsiya qilish faqat adabiyot darsiga emas, balki milliy tarix, san'at va ma'naviyat fanlariga ham taalluqli bo'lishi va fanlararo yondashuv asosida amalga oshirilishi kerak. Dostonlardagi qahramon obrazlarini o'rgatishda mexanik yodlatish usulidan voz kechib, mazmuniy-tahliliy va hissiy-estetik idrok etish usullariga o'tish zarur, chunki bu usul o'quvchida barqaror qiymat yo'nalishlarini shakllantiradi. Baxshining jonli ijrosi va baxshichilik an'analarini maktab hayotiga kiritish tarbiyaviy ta'sirni sezilarli darajada oshiradi va o'quvchida milliy meros bilan jonli aloqa o'rnatish imkonini yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirzayev T. Baxshi va dostonchi. — Toshkent: Fan, 2005. — 248 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 20.04.2026 yildagi PQ-148-son, <https://lex.uz/uz/docs/-8154679>
3. Imomov K. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. — Toshkent: O'qituvchi, 1990. — 336 b.
4. Zarif H., Afzalov M. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. — Toshkent: O'qituvchi, 1980. — 312 b.
5. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании // Педагогические сочинения: в 6 т. Т. 1. — Москва: Педагогика, 1988. — 416 с.
6. Lord A.B. The Singer of Tales. — Cambridge: Harvard University Press, 2000. — 307 p.
7. Raximov Q. Milliy tarbiya va xalq pedagogikasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2012. — 198 b.
8. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977. — 247 p.

9. Dörfer W. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Bd. 3. — Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1975. — 663 S.

10. Muhammadjonov M., Sobirov B. Alpomish — milliy qahramonlik ramzi. — Toshkent: Akademnashr, 2018. — 184 b.

